

ЛИТВИНЧУК О. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
(Навчально-науковий інститут права
та психології Національної академії
внутрішніх справ)

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.9>

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дослідження присвячене реформуванню системи правосуддя як ключового чинника вдосконалення механізму захисту прав людини. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю забезпечення ефективної та незалежної судової системи, що є основою для дотримання принципу верховенства права в демократичній державі. У статті розглядаються основні напрями реформ, спрямованих на подолання таких системних проблем, як корупція, політичний вплив на судову владу, тривалі процедури судочинства та недостатня прозорість судових процесів.

Наголошено на важливості реформ, які передбачають забезпечення незалежності суддів, реформування суддівського корпусу, а також впровадження антикорупційних заходів. Окремо розглядаються питання модернізації судочинства в аспекті відповідності національної судової системи міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини, зокрема стандартам Європейського суду з прав людини.

Акцентується увага на конституційно-правовому аспекті реформи правосуддя, який полягає в запровадженні інституційних змін, спрямованих на підвищення незалежності судової влади та її відповідності європейським стандартам. Визначено вплив реформування судової системи на забезпечення соціальної справедливості, доступу до правосуддя для всіх громадян та ефективного захисту їхніх прав і свобод.

Наголошується, що реформування системи правосуддя є не лише внутрішньою потребою держави, але й обов'язковим елементом виконання міжнародних зобов'язань України, що сприяє інтеграції до європейського правового простору та забезпеченню верховенства права.

Резюмовано, що реформування системи правосуддя є критичним чинником удосконалення механізму забезпечення прав людини. Воно сприяє підвищенню ефективності судової влади, гарантує справедливий судовий процес і забезпечує відповідність національних судових механізмів міжнародним стандартам. Успішне проведення реформ правосуддя є однією з умов розвитку правової держави та побудови демократичного суспільства, у яких права людини будуть належним чином захищені.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, корупція, незалежність суду, правосуддя, судова реформа, судочинство.*

Lytvynchuk O. I. Justice system reforming as a factor in improving mechanism for ensuring human rights

The study is devoted to reforming the justice system as a key factor in improving the human rights protection mechanism. The relevance of this topic is stipulated by the urgency to ensure an effective and independent judicial system that is the basis for observing the rule of law in a democratic state. The article examines the main directions of reforms aimed at overcoming such systemic problems as corruption, political influence on the judiciary, long judicial procedures and insufficient transparency of judicial processes.

The importance of reforms providing for ensuring the independence of judges, reforming the judicial corps, as well as the implementation of anti-corruption measures, is emphasized. The issue of the judiciary modernization in the aspect of the national judicial system compliance with the international standards in the field of human rights protection, in particular with the standards of the European Court of Human Rights, is considered separately.

Attention is focused on the constitutional and legal aspect of justice reform consisting in the introduction of institutional changes aimed at increasing the independence of the judiciary and its compliance with European standards. The impact of reforming the judicial system on ensuring social justice, access to justice for all citizens and effective protection of their rights and freedoms is determined.

It is emphasized that reforming the justice system is not only an internal requirement of the state, but also a mandatory element of fulfilling international obligations by Ukraine, which contributes to integration into the European legal space and ensuring the rule of law. The decision of the European Court of Human Rights in the case of “Olexandr Volkov v. Ukraine” was analyzed.

It is summarized that reforming the justice system is a crucial factor in improving the mechanism for ensuring human rights. It contributes to increasing the efficiency of the judiciary, guarantees a fair trial and ensures compliance of national judicial mechanisms with international standards. Successful implementation of justice reforms is one of the conditions for the law-based state development and a democratic society building where human rights will be protected properly.

Key words: *European Court of Human Rights, corruption, judicial independence, justice, judicial reform, judiciary.*

Вступ. Актуальність дослідження теми реформування системи правосуддя як чинника удосконалення механізму забезпечення прав людини зумовлена низкою важливих аспектів, пов’язаних із розвитком правової держави та захистом прав і свобод людини. Сучасні демократичні суспільства базуються на принципі верховенства права, що передбачає наявність ефективної та незалежної судової системи, здатної забезпечувати справедливість і захищати права людини. У цьому контексті реформування правосуддя набуває особливого значення як ключовий елемент забезпечення цих прав.

Перш за все, реформування судової системи є відповіддю на необхідність подолання системних проблем, таких як корупція, залежність суддів від політичних впливів, низька ефективність судового розгляду та надмірно тривалі процедури судочинства. Такі проблеми безпосередньо впливають на якість захисту прав людини, оскільки громадяни не можуть ефективно захищати свої інтереси в умовах залежного або корумпованого суду. В умовах зростання вимог до судової влади, реформування її структур і механізмів є необхідним для розбудови правової держави.

По-друге, реформування судової системи відповідає міжнародним зобов’язанням України в рамках євроінтеграційного курсу. Ухвалення конституційних змін, спрямованих на підвищення незалежності суддів та створення нових органів суддівського самоврядування,

таких як Вища рада правосуддя, є важливим кроком інтеграції України до європейського правового простору. Це також має на меті наближення правосуддя до європейських стандартів забезпечення прав людини, що є визначальним фактором для реалізації європейських принципів правовладдя.

Третім важливим аспектом є посилення ролі судової системи у забезпеченні соціальної справедливості та рівності перед законом. Реформування правосуддя дозволяє зменшити соціальні нерівності, забезпечити рівний доступ до правосуддя для всіх громадян незалежно від їхнього соціального чи економічного становища.

Таким чином, реформування системи правосуддя як чинник удосконалення механізму забезпечення прав людини є нагальною проблемою, яка потребує глибокого наукового дослідження.

У сучасній правовій науці ця тема вивчається з огляду на потребу підвищення ефективності судової системи, її відповідність міжнародним стандартам, а також роль судової влади у захисті прав і свобод людини.

Вкажемо, що піднята проблематика була предметом дослідження таких науковців: Н. Бондаренко-Зелінська, І. Бут, О.Козакевич, М. Козюбра, А. Кучук, М. Купцова, Ю. Макошій, І. Переверзев, Н. Петренко, С. Рабенко, М. Руденко, М. Савчин, І. Сенюта, А. Собакарь та ін.

Загалом науковці зосереджують свою увагу на таких напрямках піднятої тематики. По-перше, це конституційно-правовий аспект. У цьому напрямі досліджується питання забезпечення незалежності судової влади, роль конституційної реформи в удосконаленні правосуддя, а також вплив судових реформ на забезпечення прав людини. Дослідники наголошують на важливості запровадження інституційних змін, зокрема вдосконалення процесу добору суддів, реформування органів суддівського самоврядування та конституційного контролю [1–3].

По-друге, це адміністративне судочинство. Дослідження в цій сфері спрямовані на аналіз реформ адміністративного судочинства як важливого елемента правосуддя, що захищає права людини в адміністративних відносинах. Вітчизняні вчені розглядають питання модернізації адміністративних судів, спрощення процедур, забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів виконавчої влади та їхніми рішеннями, що безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод громадян [4–6].

По-третє, міжнародно-правовий аспект. Значна увага приділяється дослідженням відповідності національної судової системи міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. У цьому контексті розглядаються практики Європейського суду з прав людини, рекомендації Ради Європи та ООН щодо незалежності судової влади [2, 7].

По-четверте, це проблеми правосуддя та боротьба з корупцією. Окремим напрямком є дослідження впливу антикорупційних заходів на реформування судової системи. Антикорупційна реформа є важливим чинником у підвищенні довіри до судової влади та забезпеченні прав людини [8].

Таким чином, стан наукового дослідження теми реформування системи правосуддя свідчить про значну увагу до питань підвищення ефективності судової влади, забезпечення її незалежності та відповідності міжнародним стандартам у сфері прав людини. Наукові дослідження охоплюють широкий спектр проблем, пов'язаних із реформами судової системи, що свідчить про актуальність і багатогранність цієї тематики в умовах сучасних викликів для правової держави. А також вказує на необхідність постійного моніторингу цього питання і відповідно перманентну актуальність цієї проблематики.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення реформування системи правосуддя як чинника удосконалення механізму забезпечення прав людини.

Результати дослідження. Наголосимо, що обрана нами тематика є надзвичайно важливою у контексті сучасних правових процесів, які відбуваються як у національних правових системах, так і на міжнародному рівні. Ефективна судова система є наріжним каменем захисту прав людини. Саме суди гарантують справедливий розгляд справ, дотримання

закону і забезпечують, щоб кожен мав можливість відстояти свої права. Тому реформування судової системи є ключовим для зміцнення правової держави.

Висвітлюючи предмет дослідження, по-перше, вкажемо на роль судової системи в забезпеченні прав людини. Судова система відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини, оскільки саме через судові механізми фізичні та юридичні особи можуть захищати свої права у випадку їх порушення. Судова влада є гарантом дотримання прав та свобод людини, забезпечуючи не лише вирішення правових спорів, але й контроль за законністю дій виконавчої влади. У цьому контексті судова реформа має на меті не лише підвищити ефективність правосуддя, але й створити сприятливі умови для доступу до правосуддя для всіх громадян.

По-друге, відзначимо основні напрями реформування системи правосуддя. Процес реформування судової системи включає кілька ключових напрямків, кожен з яких спрямований на підвищення ефективності захисту прав людини:

- забезпечення незалежності судів: один із ключових факторів реформування правосуддя – це забезпечення повної незалежності суддів та судової системи в цілому. Справедливе правосуддя і захист прав людини неможливі без незалежної судової системи. Ключовими кроками для досягнення цієї мети є реформування суддівського корпусу, вдосконалення процедури відбору суддів та захист від політичного впливу;

- прозорість і підзвітність судової системи: важливим елементом реформ є підвищення прозорості судової системи, що включає оприлюднення судових рішень, відкриті конкурси на посади суддів, а також забезпечення підзвітності суддів через дисциплінарні механізми та органи суддівського самоврядування;

- спрощення доступу до правосуддя: удосконалення процедурного законодавства, яке б спростило доступ громадян до правосуддя, є важливим кроком для забезпечення прав людини. Запровадження сучасних інформаційних технологій у правосудді, цифровізація судового процесу, а також спрощення судових процедур дозволяють зробити правосуддя більш доступним та швидким;

- підвищення ефективності судового процесу: реформування судової системи також спрямоване на прискорення судових процесів і скорочення термінів розгляду справ. Це включає як оптимізацію роботи судів, так і реформи у сфері судового адміністрування;

- антикорупційна складова реформ: боротьба з корупцією в судовій системі є одним із ключових завдань реформування правосуддя. Запровадження жорсткіших стандартів доброчесності для суддів та посилення антикорупційних механізмів сприяють підвищенню довіри до судової влади.

По-третє, вкажемо на вплив реформування на механізми захисту прав людини. Реформування судової системи має безпосередній вплив на підвищення ефективності механізмів забезпечення прав людини. Завдяки впровадженню нових стандартів, таких як незалежність суддів, підвищення професіоналізму та прозорості судової системи, громадяни можуть бути впевнені у справедливому розгляді їхніх справ.

По-четверте, це міжнародні стандарти та національний контекст. Реформування судової системи в контексті забезпечення прав людини також передбачає врахування міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Це включає рекомендації Європейського суду з прав людини, принципи Ради Європи щодо верховенства права та незалежності суддів, а також міжнародні угоди, до яких приєдналася держава. У національному контексті впровадження таких стандартів має бути адаптоване до правової системи країни, що дозволяє ефективно використовувати інструменти захисту прав людини у судовому процесі.

Цей аспект є надзвичайно важливим, оскільки він забезпечує:

- уніфікацію правових норм та стандартів (дотримання міжнародних стандартів сприяє створенню єдиного правового простору, де права і свободи людини гарантовані однаково для всіх. Це особливо актуально в контексті глобалізації та міжнародного співробітництва);

- підвищення авторитету національної судової системи (відповідність міжнародним стандартам підвищує довіру до національної судової системи як з боку громадян, так і з боку

міжнародного співтовариства. Це, в свою чергу, сприяє залученню інвестицій та розвитку міжнародних відносин);

– захист прав людини (міжнародні стандарти в сфері правосуддя містять чіткі вимоги щодо захисту прав людини. Їхнє впровадження гарантує, що кожна людина має можливість захистити свої права в суді);

– співпраця з міжнародними організаціями (дотримання міжнародних стандартів сприяє співпраці з міжнародними організаціями, що відкриває доступ до міжнародної технічної допомоги та експертизи).

У цьому аспекті слід згадати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України». Ця справа вказала на наявність серйозних системних проблем в організації функціонування судової системи в Україні, що призводить до порушення принципу поділу влади та підриває незалежність судової гілки. Такі порушення негативно впливають на довіру громадян до суду та загалом на ефективність демократичних інститутів. Суд дійшов висновку, що для усунення виявлених порушень необхідна комплексна реформа системи судової дисципліни, що передбачає зміни в законодавстві та інституційному устрої, а також розробку ефективних механізмів застосування нових норм. Суд наголосив на необхідності негайної реалізації в Україні комплексу реформ, зазначених у цьому рішенні, з урахуванням практики Європейського суду та рекомендацій Комітету міністрів [9].

Розглянута справа стала поштовхом для проведення судової реформи 2016 року, в рамках якої було ліквідовано попередню Вищу раду юстиції та створено новий орган, покликаний забезпечити незалежність суддівського корпусу.

Справа Волкова мала значний вплив на трансформацію української судової системи. Європейський суд з прав людини чітко окреслив проблеми, пов'язані з відсутністю прозорості та політичним впливом на процедури звільнення суддів. Ці висновки стали важливим аргументом для українських суддів у справах, де порушувалися права суддів. Таким чином, рішення страсбурзького суду сприяло підвищенню рівня захисту прав суддів в Україні.

Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень за запитом «Олександр Волков проти України» [10] демонструє масштаб впливу цього прецеденту на українське судочинство. Хоча не всі посилання на справу Волкова в національних рішеннях є безпосередньо обґрунтованими, їхня загальна кількість вказує на те, що цей прецедент став важливим орієнтиром для українських суддів.

Рішення Європейського суду з прав людини у справі Волкова надає українським судам чіткі критерії для оцінки порушень прав суддів. Зокрема, суди використовують ці критерії для встановлення факту втручання державних органів у процес звільнення суддів або проведення дисциплінарних проваджень з порушенням встановлених процедур.

Таким чином, не зважаючи на обов'язковість виконання рішень Європейського суду з прав людини, українська судова система і нині стикається з труднощами в їхній повноцінній імplementації. Справа Волкова яскраво продемонструвала наявність системних проблем, таких як політичний вплив на кар'єру суддів, які перешкоджають ефективному реформуванню судової системи. Рішення у цій справі стало поворотним пунктом в українській судовій практиці, надавши судам чіткі критерії для захисту прав суддів. Українські суди активно використовують ці критерії для підвищення якості судочинства. Однак, для повної реалізації європейських стандартів необхідні подальші реформи.

Узагальнюючи зазначене вище, слід також наголосити на тих викликах, що стоять перед системою правосуддя. Так, попри досягнення, процес реформування судової системи стикається з низкою викликів, зокрема політичним впливом на судову владу, недостатньою фінансовою забезпеченістю судів, а також опором з боку старих структур. Однак продовження реформування та підвищення прозорості та доброчесності судової влади створює перспективи для подальшого вдосконалення механізмів захисту прав людини.

Висновки. Реформування системи правосуддя є критичним чинником удосконалення механізму забезпечення прав людини. Воно сприяє підвищенню ефективності судової влади, гарантує справедливий судовий процес і забезпечує відповідність національних судових

механізмів міжнародним стандартам. Успішне проведення реформ правосуддя є однією з умов розвитку правової держави та побудови демократичного суспільства, у яких права людини будуть належним чином захищені. Питання реформування системи правосуддя має бути об'єктом перманентної уваги наукової правничої спільноти.

Список використаних джерел:

1. Кучук А.М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
2. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне право: пропедевтичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 17–21.
3. Кучук А.М. Верховенство права як аксіологічна складова національної системи права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 562–565.
4. Коваль М.П. Адміністративне судочинство у демократичних державах як об'єкт гносеології правознавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 574–576.
5. Капинос О.В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 22 с.
6. Малихіна В.В. Організаційно-правове забезпечення адміністративного судочинства в Україні : дис. ...д-ра філософії : 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.
7. Кучук А.М. Європейський суд з прав людини як чинник удосконалення забезпечення людських прав в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 51–55.
8. Хотинська-Нор О.З., Саленко О.В. Корупція як фактор делегітимації судової влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 665–669.
9. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

